

Łódź 17.07.2023

Prof. UŁ, dr hab. Aneta Pawłowska
Instytut Historii Sztuki
Uniwersytetu Łódzkiego
email: aneta.pawlowska@uni.lodz.pl

Recenzja rozprawy doktorskiej autorstwa Pani mgr Magdaleny Dembek pod tytułem „Autobiografizm w graficznej twórczości Teresy Jakubowskiej i innych wybranych współczesnych polskich artystek w dziedzinie nauk humanistycznych w dyscyplinie nauki o sztuce”, napisanej pod kierunkiem Pani Prof. dr hab. Katarzyny Kulpińskiej,

Przedstawiona do oceny rozprawa doktorska pt. "Autobiografizm w graficznej twórczości Teresy Jakubowskiej i innych wybranych współczesnych polskich artystek" w dziedzinie nauk humanistycznych w dyscyplinie nauki o sztuce, autorstwa Pani mgr Magdaleny Dembek, jest dogłębnym badaniem, które skupia się na zgłębieniu zagadnienia autobiografizmu w twórczości wybranych polskich graficzek od lat 50. XX wieku do chwili obecnej. Dodajmy, że całość zarysowana jest na szerokim tle problematyki tzw. sztuki kobiecej (feministycznej). Jak było już zasygnalizowane, Doktorantka za *leitmotiv* swej pracy przyjęła zainteresowanie szczególną formą biografii jaką jest autobiografia. Dążąc (jak sama pisze) do „zgłębienia intrygującego zagadnienia, jakim jest autobiografizm w sztuce, a w dziedzinie grafiki artystycznej w szczególności” (s. nIb). Praca obejmuje całe szerokie spektrum praktyk autobiograficznych, które można wyróżnić w grafikach czterech artystek współczesnych. Są nimi Teresa Jakubowska, Ewa Kuryluk, Krystyna Piotrowska, Anna Sobol-Wejman. Pani Dembek podjęła trud zdiagnozowania wszelkich powodów i sposobów, w jakie praktyki autobiograficzne przejawiają się w ich twórczości. Autorka skupia się na przyczynach uprawiania przez artystki autobiografizmu w ich sztuce graficznej ale też i jej przejawach w performatywnych działaniach (np. Krystyny Piotrowskiej czy działalności literackiej Kuryluk), różnorodnych strategiach autobiograficznych (takich jak autoportret, autonarracja, autokomentarz) oraz czynnikach wpływających na postawę artystek wobec wyrażania siebie, swojego życia i kobiecego doświadczenia poprzez grafikę.

Rozprawa liczy stron 264, składa się z trzech zasadniczych rozdziałów, z których w formie podrozdziałów wydzielone zostały mniejsze części. Układ tekstu głównego jest logiczny, odzwierciedlający zgromadzony materiał i metody jego badań. Narracja pracy rozpoczyna się od wstępu, który wprowadza czytelnika w temat badań związanych z szeroko pojętą sztuką kobiet. Tu pojawiają się też pytania badawcze oraz dotychczasowy stan badań w obszarze autobiografizmu i gatunków pokrewnych, ujmujący również literaturę dotyczącą samych artystek omawianych w pracy. Pierwszy rozdział dotyczy charakterystyki pojęcia autobiografizmu w literaturze i sztuce, analizując jego znaczenie oraz związki pomiędzy życiem artysty i historią sztuki. Pani mgr Dembek skupia się tu zwłaszcza na problematyce mitologizacji wybitnych artystów mężczyzn oraz biografiach artystek, a także perspektywie płci i autobiografii kobiecej. Nadto w ramach pierwszego rozdziału omówiono praktykę autoportretu jako jednej z form autobiograficznych.

Druga część rozprawy podejmuje analizę twórczości Teresy Jakubowskiej pod kątem praktyk autobiograficznych. Autorka bada zmiany zachodzące w jej "graficznej" autoekspresji na przestrzeni ponad pięćdziesięciu lat, skupiając się mocno na okresie toruńskim (1954-1965), co jest wynikiem fascynacji Doktorantki (studentki UMK w Toruniu) twórczością tej artystki także kończącej Uniwersytet Toruński w roku 1953.

Trzeci rozdział poświęcony jest autobiografizmowi w graficznej twórczości współczesnych polskich artystek. Mgr Dembek analizuje intymność wyznania w autobiograficznych pracach Ewy Kuryluk; poszukiwanie i konstruowanie tożsamości w praktyce autoportretu Krystyny Piotrowskiej oraz graficzny zapis życia wewnętrznego Anny Sobol-Wejman. Ponadto, badana jest także twórczość polskich graficzek w kontekście prac autobiograficznych innych współczesnych artystek europejskich i amerykańskich. Rozprawę wieńczy zakończenie, w którym Autorka podsumowuje wyniki swoich badań w zakresie praktyk autobiograficznych prezentowanych przez omówione artystki (Jakubowską, Kuryluk, Piotrowską oraz Sobol-Wejman) wyciąga wnioski zwłaszcza w zakresie wspólnotowych doświadczeń kobiecości w II poł. XX wieku. W naturalny sposób pracę zamyka bibliografia, biogramy głównych bohaterek pracy oraz spis ilustracji i katalog prac zamieszczony pomiędzy stronami 218- 265 (są w nim ujęte 93 prace). Jednak moim zdaniem nie jest to katalog prac artystek *sensu stricto*, bowiem są w nim ujęte także prace porównawcze innych twórczyń (T. Emin, L. Bourgeois, A. Carballo, R. Bru) – zatem raczej jest to „spis ilustracji” (jak zresztą, jest ten materiał opisany na s. 210). Ponadto nie do końca przekonuje mnie układ zaproponowany w Katalogu przez Autorkę, czyli „według kolejności omawianych dzieł” (s. 210 oraz s. 218). W klasycznych katalogach dzieli się prace raczej według technik, miejsc przechowywania, motywów, etc. Sądzę, że w tekście pracy powinny być po prostu odnośniki do numerów konkretnych ilustracji. Na pochwałę zasługuje natomiast bez wątpienia staranna edycja zdjęć

w wysokiej rozdzielczości, co jest bardzo istotne biorąc pod uwagę, że omawiane są dzieła graficzne, w których niuanse odgrywają wielką rolę!

Dysertacja Pani mgr Magdaleny Dembek jest oparta o solidnie skonstruowane biogramy czterech współczesnych twórczyń (Teresa Jakubowska, Ewy Kuryluk, Krystyny Piotrowskiej, Anny Sobol-Wejman). Wybór głównych protagonistek pracy jest dobrze umotywowany z zastosowaniem metodologii trójkąt autobiograficznego Małgorzaty Czermińskiej. Artystki żyjące i tworzące w PRLu oraz po przemianach roku 1989 przyjmują różne przenikające się strategie (świadka tragedii, introspekcyjną - sięgającą do głębin jednostkowej duszy czy strategię intelektualnego pojedynku).

Praca doktorska zgłasza dwie ważne hipotezy, które stanowią istotne punkty wyjścia dla badań. Pierwsza hipoteza zakłada, że autobiografizm w twórczości artystek europejskich i amerykańskich nasilał się od początku XX wieku i jest licznie reprezentowany w twórczości graficzek tworzących w okresie międzywojennym, w drugiej połowie XX wieku i pierwszych dekadach XXI wieku. Ta hipoteza wskazuje na istotne tendencje rozwojowe w sztuce graficznej i ma na celu zbadanie ewolucji i złożoności tego zjawiska w czasie.

Druga hipoteza stwierdza, że autobiografizm w graficznej twórczości wybranych artystek pełni różne funkcje i przybiera odmienne formy. Przykładowo, wczesna twórczość Teresy Jakubowskiej może być interpretowana jako wyraz jej sprzeciwu wobec ograniczeń zawodowych i osobistych oraz marginalizowania doświadczenia kobiet. Dla Ewy Kuryluk autobiografizm może być jednocześnie próbą przełamania tabu i granic intymności, jak również konfrontacją z traumą i postpamięcią pokolenia urodzonego po Zagładzie. Natomiast w twórczości Krystyny Piotrowskiej autobiografizm może przejawiać się w procesie poszukiwania i (re)konstruowania własnej tożsamości, a w grafikach Anny Sobol-Wejman może przybierać formę dzielenia się własną wrażliwością, doświadczeniem i odbiorem świata zewnętrznego.

Dużą radością napawa mnie fakt, że po „śmierci autora” ogłoszonej przez Rolanda Barthesa, wciąż powstają prace naukowe analizujące twórczość artystów, w oparciu o solidną metodę biograficzną w nich zastosowaną. Stoję bowiem na stanowisku, które wyeksponowała niedawno Agnieszka Bron stwierdzając, iż „opowiadanie o życiu pomaga nam odnaleźć znaczenia i sens” (A. Bron (2009), *Biograficzność w badaniach andragogicznych*, „Dyskursy Młodych Andragogów” (10), s. 44).

Dodajmy, że klasyczna opowieść biograficzna, a autobiografia to podgatunek biografizmu, składa się z różnych narracji, które są opowiedziane w określonym czasie i miejscu. Te narracje łączą się, tworząc całość życiowej historii danej osoby, która jest częścią jej biografii. Przeprowadzenie badań biograficznych może wydawać się łatwe, ale w rzeczywistości jest to proces wymagający. Planowanie badań wymaga starannego zastanowienia i odpowiedzi na wiele istotnych pytań. Dlatego biograficzne

wywiady trwają tak długo, aż zarówno opowiadający, jak i badacz są zadowoleni z przedstawionej prezentacji, a badany wyraźnie sygnalizuje, że wyczerpał temat opowiadania. I to jest element, którego nieco brak mi w pracy Pani mgr Dembek, ponieważ sadzę, cennym uzupełnieniem jej badań byłby wywiady z artystkami, o których pisze. Takie „rozmowy intymne” miałyby duże znaczenie dla podbudowania praktyki kobiecej wspólnoty pomiędzy piszącą pracę a artystkami. Tymczasem w przypisach jest jedynie informacja o rozmowach z Anną Sobol-Wejman.

Philippe Lejeune „jeden z najwybitniejszych znawców problematyki autobiografii na świecie” (zdanie P. Rodaka „Pamiętnik Literacki” (2002), z. 2 s. 246), w ważnej pracy pt. *Wariacje na temat pewnego paktu. O autobiografii* (Kraków 2001) zaproponował pojęcie „paktu autobiograficznego”, który w przypadku autobiografii, byłby niezbędną umową zawieraną pomiędzy autorem a czytelnikiem zakładającą mówienie prawdy (P. Lejeune, op. cit., s. 47-48). Sadzę, że tę metodologię można by z powodzeniem przenieść na takie właśnie „wywiady rzeki” z artystkami, które w ten sposób mógłby w werbalnych autokomentarzach dopowiedzieć swe prace graficzne.

Oczywiście praca nad biografiami to zadanie trudne, gdyż jak pisze wspomniana już Agnieszka Bron (i z czym także całkowicie się zgadzam!): „W naukach społecznych i humanistycznych widzimy różnorodność podejść do badań biograficznych. Powstaje więc pytanie, które z tych podejść są właściwe, a które nie?”, „Nauki O Wychowaniu. Studia Interdyscyplinarne”, 4(1), s. 18). Stąd moja propozycja, to jedynie koncept po rozważeniu. Bo jak rozumiem Doktorantce przyświecał też meta-cel jakim jest podejmowanie prób stworzenia pewnych ram metodologicznych dla prowadzenia biograficznych w historii sztuki.

Wśród innych uwag dotyczących pracy należy zaznaczyć, iż w dobrze skonstruowanym, autorskim przeglądzie wątków dotyczących prac autobiograficznych w sztuce polskiej (s. 77-95) zabrakło mi postaci Ewy Partum (przywoływanej na s. 13 oraz 123). Sadzę bowiem, że takie prace jak „Poems by Ewa” czy „Samoidentyfikacja” mają silny element autobiograficzny. Ponadto zamysł oddania ostatniego 4 podrozdziału zatytułowanego „Autobiografizm w twórczości polskich graficzek w kontekście autobiograficznych grafik wybranych współczesnych artystek europejskich i amerykańskich” jako wskazanie, iż podobne problemy z autotematyczną kreacją własnej sztuki są też udziałem twórczyń z innych destynacji geograficznych, nie do końca wydaje mi się spójny z ideą dysertacji. Wprowadzie Pani mgr Demska tłumaczy się z tego podrozdziału pisząc: „Powyższa analiza pokazuje, że chociaż nie istnieje tzw. „sztuka kobieca”, w twórczości autobiograficznej kobiet można odnaleźć analogie w zakresie ujęcia autoportretu i wspólnoty kobiecych doświadczeń” (s. 169). Ponadto nie do końca rozumiem klucz doboru zaprezentowanych w nim artystek. Gdyż np. Tracey Emin jest znacznie młodsza niż polskie bohaterki pracy Pani mgr Dembek, zaś Louise Bourgeois, Roser Bru

Llop oraz Zulema Carballo starsze. A co za tym artystki te mają jednak inne doświadczenia pokoleniowe i życiowe (np. brak doświadczenia ustroju komunistycznego). Myślę natomiast, że takie zestawienie mogłoby być wartościowe w zakończeniu jako podsumowanie wyników badawczych.

Ponadto w pracy pojawiają się usterki edycyjne:

- brak kropki w ostatnim wierszu strony 20.
- brak kropki w skrócie „ok.” (ok 1940/43), (s. 56).
- zastosowanie zapisu angielskiego na s. 20, 30, 31, 34, 45, 46 etc. czyli „.” zamiast zapisu „”,
- liczne pozostawione „sieroty” w całym tekście.
- zapis w tekście nazwiska Eweliny Wejbert-Wąsowicz z półpauzą (–) czyli znakiem interpunkcyjnym nie zaś z dywizem (-), który jest znakiem ortograficznym. S. 34. Podobnie błędny jest zapis nazwiska K. Nowakowska–Sito w przypisie 303, s. 88; Anna Sobol–Wejman s. 150, 165;
- brak kropki w zdaniu (bardzo skądinąd symptomatycznym): *Teresę Jakubowską traktował protekcyjnie, wykazując pozorną troskę; mawiał: „Niech pani sobie rączek nie brudzi, niech pani idzie zrobić mężowi obiad”*³²⁶ (s. 98);
- *obnaż, a* (s.115) zamiast *obnaża*;
- *mata* zamiast *matka* (s. 138);
- w zdaniu: „Poświęcam więcej uwagi wizerunkom własnym kobiet, aby wychwycić na czym polega *jego* odmienność” winno być „*ich*” (s. 60);
- niepotrzebna półpauza „w–przestrzeni” (s. 83).

Reasumując w moim odczuciu rozprawa doktorska autorstwa mgr Magdaleny Dembek prezentuje solidną strukturę i układ pracy. Jej temat całkowicie odpowiada zawartości pracy. Autorka starannie omawia różne aspekty autobiografizmu w graficznej twórczości polskich artystek, wykorzystujących różnorodne techniki graficzne, takie jak drzeworyt, linoryt, akwaforta, akwatinta czy litografia. Praca jest bogato ilustrowana, co pozwala czytelnikowi na lepsze zrozumienie omawianych zagadnień. Bibliografia w dysertacji jest znaczna, w większej mierze w języku polskim choć nie tylko, co oczywiście dobrze świadczy o Doktorantce. Godna podkreślenia w pracy jest za to znaczna liczba przypisów, sięgającą w całym opracowaniu liczby 480, co świadczy o szacunku Autorki dla czytelnika. Na uwagę zasługuje przegląd autorski artystek tworzących autoportrety w sztuce XX w. (s. 68-77). Niezwykle poruszyła mnie głębia zadania „Prezentacja idei poprzez ciało artystki jest feministyczną wersją personifikacji” (s. 75), które pozwala na zupełnie nowy tor interpretacyjny w kwestii nowoczesnej alegorii. Warto podkreślić, że Doktorantka prezentuje ugruntowaną wiedzę merytoryczną w zakresie badanej problematyki autobiografii jak też grafiki współczesnej. W trakcie lektury dysertacji nie

napotkałam błędów rzeczowych ani źródłowych. Na podkreślenie zasługuje wyważony, precyzyjny a przy tym literacki język opracowania o klarownej, prostej formie. Dlatego lektura pracy sprawiła mi przyjemność i cieszę się, że będę miała okazję wymienić poglądy z jej Autorką.

Podsumowując, recenzowana praca doktorska "Autobiografizm w graficznej twórczości Teresy Jakubowskiej i innych wybranych współczesnych polskich artystek w dziedzinie nauk humanistycznych w dyscyplinie nauki o sztuce" autorstwa mgr Magdaleny Dembek to obszerne i precyzyjne badanie, które wnikliwie analizuje różnorodne aspekty autobiografizmu w grafice. Praca wnosi cenny wkład w badania nad tematem autobiografii w sztuce i przyczynia się do lepszego zrozumienia postaw artystek wypowiadających się poprzez grafikę o sobie, swoim życiu i kobiecym doświadczeniu. W związku z powyższym, stwierdzam, że praca doktorska mgr Magdaleny Dembek spełnia wymogi stawiane pracom doktorskim w art. 187 Ustawy z dnia 20 lipca 2018 r. Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce. Przedłożona do oceny rozprawa doktorska w oryginalny sposób prezentuje rozwiązanie problemu naukowego oraz prezentuje ogólną wiedzę teoretyczną autorki, a także umiejętność samodzielnego prowadzenia pracy naukowej. Wnoszę zatem o dopuszczenie mgr Magdaleny Dembek do dalszych etapów postępowania o nadanie stopnia doktora. Uważam też, że przedstawiona praca, po dokonaniu wskazanych poprawek, może być rekomendowana do wydania drukiem.

A handwritten signature in blue ink, appearing to read "Aneta Polonka". The signature is fluid and cursive, with a long, sweeping tail at the end.